

Москова Т.М. Систематизація біологічних термінів для засвоєння в початкових класах / Т.М. Москова, Г. Семашкіна : зб. наукових праць. Педагогічні науки.– Херсон: Айлант, 1999 . - Вип. 10 . – С.253-259.

чи іншої причини звільнялися від такої повинності, яка мала назву "муніс". У такому випадку людина отримувала іменну грамоту (префікс "ім" = "ні"), а його самого називали імунісом – вільним від будь-якої повинності.

Третьою умовою виникнення інтересу до біологічного курсу є розуміння учнями необхідності, доцільності і практичної спрямованості даного матеріалу:

а) розв'язування біологічних задач:

– *Розрахуйте процентний вміст гемоглобіну в крові спортсмена, якщо відомо, що киснева ємність його крові складає 20%.*

– *Визначте, скільки літрів крові вміщує організм людини, вага якого складає 47 кг, якщо відомо, що на долю крові приходить 7% від маси тіла, а питома вага крові дорівнює 1,06 г/см³.*

б) обґрунтування гігієнічних правил та першої долікарської допомоги при різних ушкодженнях організму:

– *Чим відрізняється за будовою та роботою серце тренуваної людини від серця нетренуваної? Обґрунтуйте правила гігієни серцево-судинної системи.*

Умови підвищення інтересу до вивчення біології слід назвати такі: а) навчальний труд цікавий тільки за умови розмаїття дій і засобів; б) чим новіший матеріал пов'язаний з раніш засвоєним, тим більш він цікавий для учнів; в) чим частіше перевіряється та оцінюється праця школяра, тим цікавіше йому працювати.

Зазначимо, що процес формування пізнавального інтересу не підлягає якимось законам та не може бути стандартизований. Створення умов до виникнення зацікавленості вивчення біології – неперервний творчий процес, що відбувається між учителем та учнем.

УДК 502-3

Семашкіна Г., Москова Т.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ БІОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ ДЛЯ ЗАСВОЄННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Актуальність укладання списку біологічних термінів для молодших школярів не викликає сумніву. Особливо для наших південно-східних областей: брак спеціальної літератури україн-

ською мовою (наявні біологічні словники розраховано на біологів і працівників сільського господарства) призводять до багатьох небажаних наслідків. Страждають учителі, а найголовніше – діти, і батьки теж опинилися у складній ситуації. Прагнучи дати освіту державною мовою, намагаючись допомогти у навчанні, змушені гальмувати свої позитивні бажання через елементарну відсутність лексикографічної літератури.

Діти, для яких рідною є російська мова (а таких переважна більшість на Херсонщині), усвідомлюючи, що частина термінів збігаються в обох мовах, а інша – відрізняється, перекидають слова на український манер, але частіше – мовчать, не знаючи українського відповідника.

Ми спробували систематизувати біологічні терміни у список за 3 розділами: рослини, тварини, людина та її здоров'я.

До списку вносили слова, що мають часткові відмінності у написанні, наприклад, бор – бір, барсук – борсук, нарцисс – нарцис, або не збігаються в обох мовах, сирень – бузок.

Окрім цього, такий систематичний підхід до засвоєння термінів природничого циклу, буде позитивно впливати на якість і швидкість засвоєння, оскільки ми намагалися подати доступні тлумачення, пов'язані з життєвим досвідом молодшого школяра.

РОСЛИНИ

Растения – рослини це одна з основних груп живих організмів на Землі, які створюють сприятливі умови існування для тварин і людей. Сукупність усіх рослин – рослинний світ. Рослини поділяються на нижчі рослини (бактерії, водорості, гриби, лишайники) – вони на Землі з'явилися раніше і тому простіше побудовані, ніж вищі рослини. Останні мають більш складну будову, їх тіло поділяється на органи (корінь, стебло, листя). До вищих рослин належать: мохоподібні (мохи), папоротеподібні, голонасінневі (хвойні), квіткові – мають квітку.

За зовнішнім виглядом та іншими ознаками рослини поділяють на 3 основні групи: дерев'яністі (дерева), кущові (кущі), трав'яністі (трави) рослини.

Рослини бувають дикорослі, які ніхто не садив і ніхто не доглядає, та культурні, які вирощують люди для своїх потреб. У свою чергу рослини поділяють за їх основними властивостями щодо використання людиною:

1. Зернові рослини (пшениця, овес, кукурудза, жито, рис) – усі вони трав'яністі. Названі так тому, що з квіток утворюються плоди – зернівки.

2. Овочеві рослини (огірки, помідори, кавуни, кріп, морква, картопля, цибуля та інш.) городні плоди та зелень багаті на поживні речовини, є продуктами харчування.

3. Технічні рослини (льон, бавовник та ін.), які переробляють на заводах. Використовують для виготовлення тканини, фарби, лаку, олії, ліків, а також для харчування людей і худоби.

4. Лікарські рослини (звіробій, конвалія, кропива, спориш) використовують для отримання ліків.

5. Декоративні рослини – вирощують у ґрунті або в приміщеннях (кімнатні рослини), вони мають красиві квітки, листя або плоди. Вирощують для прикрашення парків, садів, житла та проведення досліджень і наукової роботи.

Арбуз – кавун, ім., ч. р., кавуна, мн. кавуни. Баштанна трав'яниста рослина з довгим, повзучим, розгалуженим стеблом. Листя велике, жорстке. Квіти світло-жовті, поодинокі. Плоди великі, ягодоподібні, їстівні, багатонасінневі, із соковитим м'якушем. Цінна харчова та лікарська рослина.

Бодяк – осот, ім., ч. р., бодяка, мн. бодяки. Багаторічна трав'яниста рослина, з розгалуженим у горі стеблом. Квітки жовтувато-білі, рожеві, фіолетові або лілові. Росте на вогких луках, болотах, як бур'ян на городі, на засмічених місцях.

Бор – бір, ім., ч. р., бору, мн. бори. Великий сосновий ліс; мішаний ліс із переважанням сосни.

Боярышник – глід, ім., ж. р., глоду, тільки одн. Колюча кущова рослина або невелике дерево. У суцвітті 10-18 білих квіток. Зустрічається на всій території України. Лікарська, харчова, медоносна, декоративна рослина. Червоні плоди цієї рослини теж називаються глід.

Брусника – брусниця, ім., ж. р., брусниці, тільки одн. Кущова вічнозелена рослина. Листя шкірясте, на зиму не опадає. Квітки білі або блідо-рожеві. Росте у хвойних і мішаних лісах. Харчова, медоносна, лікарська рослина. Потребує охорони.

Ветреница – анемона, ім., ж. р., анемони, мн. анемони. Багаторічна струнка весняна рослина з квітками білого або жовтого кольору. Квітки великі до 70 мм. діаметром, одиничні. Росте на схилах, у чагарниках і мішаних лісах. Медоносна декоративна рослина. Отруйна. Потребує охорони.

Водоросли – водорості, тільки мн. Збірна група нижчих рослин, більшість яких зустрічається у водоймах серед них є одно- і багаторічні рослини, які збагачують воду киснем. По кількості водоростей встановлюють ступінь забруднення водоймищ. Засто-

совують їх в харчовій промисловості, а останки, які накопичуються в солених озерах – як лікарські грязі.

Георгина – жоржина, ім., ж. р., жоржини, мн. жоржини. Багаторічна трав'яниста рослина з кореневими бульбами, що можна використовувати в їжу. Вона найближча родичка садової айстри, різноманітна за формою і забарвленням суцвіть. Великі хризантемовидні жоржини з пелюстками, що скручені у вузькі трубочки і дуже витягнуті. Існують дрібні помпонні жоржини, схожі на дитячі м'ячики. В Україні поширена як декоративна рослина.

Горечавка – тирлич, ім., ч. р., тирлича, мн. тирличі. Трав'яниста рослина з нерозгалуженим стеблом. Листки загострені. Квіти поодинокі, утворюють 5-10 квіткове гроно, вони дзвоникovidні, синього кольору. Росте на вологих луках, узліссях, серед чагарнику. Потребує охорони.

Дерево-дерево, ім., с.р., дерева, мн. дерева. Багаторічна рослина, не нижче 2 м. Має одне дерев'янисте міцне стебло (стовбур). Наприклад: дуб, береза, клен та ін. Є високі дерева до 100 м (ялиця, секвоя).

Ежевика – ожина, ім., ж., ожини, тільки одн. Багаторічна невелика, колюча куцзова рослина. Квітки великі, білі. Плоди чорносизі, їстівні. Росте в лісах, чагарниках, по берегах річок, у садах. Медоносна, лікарська, харчова, фарбувальна, декоративна рослина.

Земляника – суниця, ім., ж., суниці, мн. суниці. Багаторічна трав'яниста рослина з повзучими пагонами. Квіти білі (по 2 см діаметром). Плоди їстівні, соковиті, запашні, червоного кольору.

Клевер – конюшина, ім., ж., конюшини, тільки одн. Трав'яниста рослина. Листки трійчасті. Квітки дрібні, зібрані в суцвіття на верхівках пагонів. Квітки білі, рожеві, жовті. Росте на луках, узліссях, в мішаних лісах. Медоносна, кормова, лікарська рослина.

Клубень – бульба, ім., ж., бульби, мн. бульби. Потовщені підземні пагони в яких відкладаються запасні поживні речовини (бульби у картоплі), а також може слугувати для розмноження рослин.

Ковыль – ковила (тирс), ім., ж., ковили, тільки одн. Трав'яниста, посухостійка степова рослина з вузьким листям. Стебла прямостоячі, голі. Квітки зібрані у пухнасті суцвіття. Декоративна рослина. Ковила Лессінга, ковила українська – потребують охорони.

Корень – корінь, ім., ч., кореня, мн. коріння. Один з основних органів рослини, знаходиться у ґрунті і закріплює у ньому рослину. Забезпечує постачання води та інших поживних речовин з ґрунту. Може слугувати органом розмноження рослин (вишня, осика, осот) або місцем відкладання запасних поживних речовин (буряк, редиска). Сукупність усіх кореней рослини – коренева система.

Коровяк – дивина, ім., ж., дивини, тільки одн. Трав'яниста, опушена, струнка рослина. Квітки жовті, фіолетові, зібрані в суцвіття, яке розташоване на верхівці рослини. Росте як бур'ян на піщаних і кам'янистих місцях, сухих луках, майже на всій території України. Цвіте з липня по серпень. Лікарська, декоративна рослина.

Крижовник – агрус, ім., ч., агрусу, тільки одн. Кущова рослина з колючими гілками. Квітки дрібні, зеленуваті, червонуваті або пурпурні, зібрані в суцвіття. Плоди – кисло-солодкі їстівні ягоди жовто-зеленого або червоного кольору. Харчова, медоносна, лікарська рослина.

Кувшинка біла – латаття біле, ім., с.р., латаття, тільки одн. Водяна рослина з товстим повзучим кореневищем. Листя плаваюче, серповидно-овальне 10-30 см в діаметрі. Квітки великі, білого кольору. Плід ягодоподібний, зеленуватий, дозріває під водою. Декоративна рослина, росте в стоячих водах, належить до зникаючих видів.

Куст – кущ, ім., ч., куща, мн. кущі Багаторічна рослина, має декілька міцних, дерев'янистих стебел, але вони значно тонші ніж у дерева. Наприклад: агрус, барбарис, шипшина та інш. Низкорослі кущі називаються кущиками, а зарості кущів – чагарниками.

Ландыш – конвалія, ім., ж., конвалії, мн. конвалії. Багаторічна трав'яниста рослина, з повзучим товстим кореневищем. Листків 1-3, вони великі до 16 см завдовжки та 4-6 см завширшки. Квіти дзвоникоподібні до 1 см діаметром, білі, зібрані в суцвіття. Плоди – червоні кулясті ягоди. Лікарська, технічна та декоративна рослина. Отруйна.

Лебеда – лутига, ім., ж., лутиги, мн. лутиги. Однорічна трав'яниста рослина. Квітки дрібні, малопомітні. Росте на засмічених місцях як бур'ян, на городі та в посівах бавовнику. Кормова рослина.

Лист – листок, ім., ч., листка, мн. листя. Один з основних органів вищих рослин, який виконує функцію дихання, випарову-

вання води і утворення складних (органічних) речовин, і додаткову функцію – розмноження рослин та інш. Листя буває різне за розмірами та формами. У листяних дерев – листя широке, на зиму опадає. У хвойних листя (глиця), у вигляді голок, не опадає декілька років.

Лиственница – модрина, ім., ж., модрини, мн. модрини. Струнке дерево, родини соснових, з товстою коричнево-бурою корою. Хвоя м'яка, опадає на зиму. Технічна, медоносна, декоративна рослина.

Листопад – падолист, ім., ч., падолисту, тільки одн. Це корисне пристосування до виживання у період несприятливих умов існування. Опадання листя може проходити масово або протягом тривалого часу.

Луковица – цибуля, ім., ж., цибулі, мн. цибулі. Дуже скорочений видозмінений пагін рослини, слугує для збереження запасу води і поживних речовин, а також для розмноження рослини. Наприклад: цибуля лілії, тюльпану.

Марь – лобода, ім., ж., лободи, тільки одн. Сіро-зелена трав'яниста рослина до 10-100 см заввишки. Стебло прямостояче, розгалужене. Квітки дрібні, зеленуваті або жовто-зелені, зібрані у суцвіття. Злісний бур'ян, засмічує посіви та городні культури. Харчова та кормова культура.

Мать-и-мачеха – підбіл, ім., ч., підбілу, тільки одн. Багаторічна рослина з товстим повзучим кореневищем. Листя велике до 25 см завширшки, зверху голі, зі споду білоповстисті. Квітки зібрані у пониклі одиничні золотисто-жовті кошики. Росте на глинистих схилах, на берегах річок і озер. Медоносна, лікарська та декоративна рослина.

Можжевельник – яловець, ім., ч., яловицю, тільки одн. Вічнозелений кущ або невелике дерево. Хвоя колюча з восковою поверхнею, не опадає 4 роки. Після запилення утворюється зелена соковита шишкоягода, яка наступного року синіє. Росте в підліску хвойних рослин, рідше мішаних лісів. Морозостійка, харчова, лікарська, смолоносна рослина. В садах і парках вирощують як декоративну рослину.

Настурция – красоля, ім., ж., красолі, мн. красолі. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло м'ясисте, розгалуджене. Квітки поодинокі. Декоративна рослина.

Одуванчик – кульбаба, ім., ж., кульбаби, мн. кульбаби. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло виділяє молочний сік. Квітки яскраво жовті, зібрані у суцвіття – кошик. Пухнасте насіння

легко розноситься вітром. Ростає на луках, біля доріг, поблизу житла, як бур'ян на городах, у садах. Харчова, медоносна, лікарська та кормова рослина. Квітки (суцвіття) цієї рослини також називаються кульбаба.

Опыление растений – запилення рослин. Квітка складається з частин, які мають певні назви. В одній частині утворюється пилок, у другій – солодкий сік (нектар). Щоб з квітки утворився плід, треба щоб пилок попав на частину квітки з нектаром. Запилення – це перенесення пилку з однієї частини квітки на іншу (самозапилення) або з однієї квітки на іншу (перехресне запилення). Якщо квітки непомітні і незапашні – запилення проходить за допомогою вітру, води (під час дощу та інш). Яскраві, пахучі квіти мають багато солодкого соку – їх запилюють комахи, яких приваблює нектар. Пилок потрапляє на їх тіло. Перелітаючи на іншу квітку, комахи переносять і пилок, який струшується з тіла, відбувається запилення.

Пастушья сумка – грицики, ім., тільки множина. Трав'яниста рослина заввишки 10-15 см. Квітки дрібні, зібрані у суцвіття. Легко впізнати за плодами, які мають вигляд трикутника 5-8 мм завширшки, нагадує за формою сумку. Ростає як бур'ян, на полях, біля доріг, поблизу житла. Медоносна, лікарська, харчова та кормова рослина.

Плод – плід, ім., ч., плоду, мн. плоди. Утворюються після цвітіння, служить для захисту насіння від зовнішніх несприятливих умов і для розповсюдження насіння.

Побег – пагін, ім., ч., пагона, мн. пагони. Стебло з листям і бруньками – пагін. Він може видозмінюватися і виконувати функцію розмноження (кореневище у малини, бульба у картоплі, цибулина у цибулі, тюльпана). Може бути місцем для відкладання поживних речовин.

Почка – брунька, ім., ж., бруньки, мн. бруньки. Знаходяться на стеблі. Є різні бруньки. З одних розвивається пагін, інші – квіткові бруньки – з них розвиваються квітки або суцвіття.

Вашій увазі запропоновано першу частину списку біологічних термінів. Сподіваємося, що решта матеріалу за умови зацікавленості вчителів початкової ланки, буде надрукована в наступних номерах.